

УДК 811.161.2'42:821.161.2-3ІГ1/7.08

МОВНІ ЗАСОБИ СТВОРЕННЯ ТРАДИЦІЙНИХ ТА НОВИХ СТЕРЕОТИПІВ У СУЧАСНІЙ ЖІНОЧІЙ ПРОЗИ

Свідрук О.О.

*Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка,
м. Кам'янець-Подільський, Україна*

Стаття присвячена гендерному аналізу головних героїв творів сучасних авторів. Звертається увага на традиції та новаторства в зображенні чоловіка та жінки. Зазначається, що в українській сучасній літературі з'являється нова активна, талановита і сильна героїня, яка здатна захистити себе самотійно, відстояти своє право на самовизначення.

Ключові слова: гендер, стереотип, жінка, чоловік.

Чоловіки і жінки по різному зображуються у різних мовах світу, так само є неоднаковим їх становище у різних країнах. Кожне окреме суспільство послуговується характерними для нього соціальними стереотипами для визначення місця і ролі чоловіка чи жінки у ньому. Впродовж усього життя людина засвоює суспільні стереотипи маскулінності / фемінності, які поступово на ментальному рівні систематизуються в гендерну програму подальшого життя і перетворюються на усвідомлені мотиви та позасвідомі спонуки поведінки чоловіка та жінки.

Метою нашого дослідження є виявити у текстах сучасної прози особливості гендерних характеристик персонажів, проаналізувати використання традиційних стереотипів у зображенні протилежних статей та виявити застосування новітніх.

В українському мовознавстві питанням вивчення гендеру займалися такі науковці, як Н. Борисенко, С. Павличко, Д. Грабовська, Т. Журженко, Т. Бессонова, Л. Сінельникова, Г. Богданович, О. Рябов, В. Слінчук.

„Гендер” – похідне від англійського позначення граматичного роду [1, с. 58]. Проте слід зазначити, що деякі автори звертають увагу на те, що в самій англійській мові немає граматичної категорії роду. Та і в інших мовах (наприклад, в російській), де ця категорія діє, вона отримує мотивацію тільки на рівні істоти, позначаючи родо-статеву, біологічну приналежність особи.

Стереотипи – це спрощені, занадто умовні уявлення, штампи, які люди використовують для того, щоб спрощено зрозуміти явища, які потребують для пізнання більш складних, інтелектуальних зусиль.

Гендерні стереотипи – це наше розуміння чоловічої і жіночої традиційної гендерної ролі, суспільні погляди на те, як повинні себе поводити жінка і як чоловік; що вважати чоловічим, а що – жіночим; якими видами діяльності можуть чи не можуть займатися жінки, якими – чоловіки; які професії є жіночі, які – чоловічі тощо.

А. В. Кириліна зазначає, що "...гендерні стереотипи, маючи форму пристосування слів до світу, насправді є пристосуванням світу до слів. Вони,

певною мірою, нав'язують низку визначених моделей поведінки, яких повинні дотримуватись представники тієї чи іншої статі" [4, с. 33].

"Гендерні стереотипи значно спрощують реальну ситуацію, однак у колективній суспільній свідомості вони міцно закріплені та змінюються дуже повільно. В певній мірі стереотипи-забобони впливають на кожну людину. Згідно із закріпленими уявленнями, жінкам у суспільстві приписується менша вартість, ніж чоловікам" [10].

Жінці у суспільстві належало місце берегині домашнього вогнища, справжня жінка повинна бути лагідною, ніжною, слухняною жінкою, доброю матір'ю і жити за законами, встановленими чоловіками: *"Світ, у якому ми живемо, побудували чоловіки. Вони побудували його для себе і, не рахуючись з жінками, встановили в ньому свої закони, розв'язали війни, побудували апарати пригноблення і придушення"* [5, с. 6]. На протигагу цьому "чоловічому світу" жінки створюють свій власний світ, який має назву "без мужика": *"У світі, створеному чоловіками для чоловіків, є важлива жіноча філія, держава в державі, за законами якої живе неміряна кількість жінок. Світ, який створили для себе й встановили у ньому свої закони. Світ, куди, по змозі, не пускають чоловіків і звідки не випускають для чоловіків"* [5, с. 6].

В.В. Слінчук у дослідженні "Мовностилістичні засоби творення гендерних образів молоді" визначає традиційні, актуалізовані та нові гендерні стереотипи [9, с. 10].

У сучасних творах ми натрапляємо на описи жінок, які перегукуються із традиційними стереотипними кліше: *"Тендітна. мила, трохи наївно-манірна, як німецька порцелянова статуетка, ошатно й здатно вбрана жіночка з обличчям, прописаним тонким ретельним пензликом"* [7, с. 80]; *"... не торкнуте косметикою обличчя з наївними сірими очима, на плечі спадала довга жіноча коса пшеничного кольору, на лобі тремтів неслухняний золотий кучерик ... Тетяна подала нашому героєві руку. рука була вузька і ледь волога, очевидно, від хвилювання. на рожевих пальчиках – маленькі круглі нігтики, акуратно підрізані"* [2, с. 44]. У наведеному прикладі маємо зображення ідеалу жінки, який траплявся і у класичній літературі: *"Якби вона вже не була Горошко, ми б її назвали Ларіною. Нині таких дівчат можна знайти хіба що в провінції. А жаль. Нам дуже бракує таких жінок"* [2, с. 45]. Завдяки порівнянню із Тетяною Ларіною, відомою героїнею поеми видатного російського поета О. Пушкіна, у читача відразу складається цілісний образ ніжної, романтичної, здатної на щире і віддане кохання дівчини. Автор сам зазначає, що для сучасного суспільства такий тип жінок став рідкістю, йому характерні самостійні жінки-феміністки: *"Тепер жінки скрізь – і в бізнесі, і в науці, не кажучи вже про спорт. Є навіть дві жінки торо. Жінки сапери. Жінки охоронці. Є навіть жіночий бокс, у вазі "Мухи" і "Супермухи"* [6, с. 124]. Не дивлячись на те, що автором твору є жінка, помічаємо її іронічне ставлення до "окупації" жінками багатьох сфер діяльності, які традиційно були характерними для чоловіків. В суспільстві з'явився новий стереотип *жінка-лідер* чи то стосовно сім'ї, чи то стосовно професійної діяльності, чи то навіть керування державою: *"Мені подобається, коли при владі розумна і вродлива жінка. Це ж не абищо, це обличчя нації. Маргарет Тетчер. Індіра Ганді. Беназір Бхутто"* [6, с. 124]; *"Спроби турецькопідданого надурити її в розрахунках, приховати справжній прогресуючий свій відсоток, свій відсоток з якого Нінон вже двічі підвищувала, вона придушила в зародку, як Ксена принцеса-воїн"* [8, с. 60]; *"Почувалася Ксеною. Принцесою-воїном"* [7, с. 150].

Згідно з традиційними поглядами, справжні чоловіки повинні приховувати свої переживання, бути лідерами, незалежними ні від кого, фізично витривалими, вольовими, вміти заробляти для сім'ї багато грошей, не базікати, не бути сентиментальними, не розкисати: *"Дружина моя зривається і часом його лупцює, а потім плаче, я їх обох жалю, я мужчина, я не повинен зриватись, але іноді мені здається, що колись я вийду з дому через вікно, і більше мене ніхто ніде не побачить"* [6, с. 7]; *"Зірка роздивилася: очі, ніс, підборіддя, чорний тонкий светр під горло, сірий легкий костюмна тренувальному тілі професійного охоронця чи спортсмена. "Звідки я, дідча мати, його знаю? Схожий на Шварцнегера в ролі Командо""* [7, с. 40].

Будь-яке відхилення від загальноприйнятого уявлення про місце і роль чоловіка у суспільстві сприймається як негативне явище, найчастіше це виявляється у порівнянні чоловіка з жінкою: *"Назустріч підвівся молодий, але вже геть лисий начальник слідчого відділу Криворучко. Мундир ледве сходився на його череві і розчепірювався на клубах як у баби ... Обжерливим був начальник. Скидався на гіпертрофований вареник з сиром"* [7, с. 21]; *"Тепер хлопці – хоч косу заплитай, і у вусі сережка. Мужчина формується не тоді, коли затуляється щитом, а тоді, коли піднімає меч"* [6, с. 125]; *"Старий козел, класичний чистопородний мамій, живе з мамою, одружений не був"* [5, с. 20].

Традиційна лінія чоловічого домінування дещо трансформується, спостерігається навіть певна зміна соціальних ролей, що і знаходить нові лакуни в мовному дискурсі. На часі нові характеристики молодої жінки, яка не погоджується з відведеною їй стереотипною моделлю поведінки. Жінка нової епохи – розумна, ділова, здатна сама керувати своїм життям. І, якщо такі якості раніше приписувалися чоловікам, вона не проти мати "чоловічий характер" та захоплюватися, наприклад, "чоловічими хобі": *"Георгій і родина Вільсонів були шоковані. Вони зачаровано спостерігали за рухами молодої леді. У будь-якої іншої жінки сигара в руках виглядала б непристойно, тим більше в ресторані "Ландон-клуб", а тим паче в присутності вишуканої британської пари. Однак Євдокія робила все по-королівськи і з гідною майстерністю"* [3, с. 70]. З прикладу бачимо, що захоплення "чоловічим" хобі не викликає у героїв роману негативного ставлення до жінки, куріння сигари та уміла підготовка до цього "чоловічого" ритуалу робить жінку особливою, викликає захоплення в оточення.

У творах сучасних авторів ми також напрямляємо на нові стереотипи, які з'явилися завдяки суспільному розвитку та виникненню нових реалій. Ця група представлена, зокрема, концептами "модель", "супермен", "супергерой" та ін. Зберігаючи зв'язок із семантикою традиційних стереотипів, нові мовні стереотипні утворення сприяють формуванню сучасних уявлень про категорії "жіночого" і "чоловічого": *"Поруч опинився чоловік у шкірянці. Аж занадто широкі плечі, сірі очі, міцне підборіддя, сивуваті скроні. Шварцнегер"* [7, с. 26]; *"З кухні визирнув, а тоді вийшов Душман – викапаний Чак Норріс, тексаський рейнджер, куцуватий та справний, у черевиках на золочених підборах зі шпорами, у пальмовій шовковій сорочці, щоправда, без крилатого капелюха"* [8, с. 119] (подано за авторським правописом М. Меднікової).

Висновки. Дослідження підтверджує важливу роль мовних стереотипів, які визначають характеристики поведінки людини в суспільстві. Гендерні стереотипи активно функціонують у творах сучасних авторів і є підґрунтям для поступових змін

у поглядах на призначення чоловіка та жінки в суспільстві. Вони сприяють певній сучасній переорієнтації гендерних характеристик, коли, наприклад, на зміну уявленням про обов'язкову жіночу (домашню, господарську) турботливість приходять багато різних інших зацікавлень. Відбувається вирівнювання гендерних соціальних ситуацій та позицій, які потребують однаково уважного ставлення до них у суспільстві.

Список літератури

1. Баранов А.Н. Англо-русский словарь по лингвистике и семиотике / А.Н. Баранов, Д.О. Добровольский. – М.: Наука, 1996. – 698 с.
2. Гримич М. Варфоломієва ніч: [роман] / М. Гримич. – Львів: Кальварія, 2002. – 160 с.
3. Гримич М. Егоїст: [роман] / М. Гримич. – Львів: Кальварія, 2003. – 228 с.
4. Кирилина А. В. Гендерные аспекты массовой коммуникации / А.В. Кирилина // Гендер как интрига познания: [Сб. статей]. – М.: Рудомино, 2000. – С. 47-80.
5. Кононенко Є. Без мужика. Prosus nostalgos / Є. Кононенко. – Львів: Кальварія, 2006. – 208 с.
6. Костенко Л. Записки українського самашедшого / Л. Костенко. – А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2011. – 416 с.
7. Меднікова М. Терористка. НЕ-детектив / М.Меднікова. – Львів: Кальварія, 2003. – 216с.
8. Меднікова М. Тю!: роман-фрістайл з елементами аерофотозйомки / М. Меднікова. – Львів: Кальварія, 2003. – 228 с.
9. Слінчук В.В. Мовностилістичні засоби творення гендерних образів молоді (за матеріалами друкованих мас-медіа): автореф. дис... канд. філол. наук: 10.01.08 / В.В. Слінчук. – К., 2006. – 15 с.
10. Словарь гендерных терминов / под ред. А.А. Денисовой [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.owl.ru/gender/044.htm>

Свідрук Е.А. Языковые средства создания традиционных и новых стереотипов в современной женской прозе // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации». – 2011. – Т.24 (63). – №2. Часть 2. – С.169-172.

Статья посвящена гендерному анализу главных героев сочинений современных авторов. Обращается внимание на традиции и новаторства в изображении мужчины и женщины. Определяется, что в современной украинской литературе появляется новая, талантливая и сильная героиня, которая способна самостоятельно защитить себя, отстаивать свое право на самоопределение.

Ключевые слова: гендер, стереотип, женщина, мужчина.

Svidruk H. Linguistic means for creation of traditional and new stereotypes in modern female prose // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Series «Filology. Social communicatio». – 2011. – V.24 (63). – №2. Part 2. – P.169-172.

This article deals with gender analysis of the main heroes in the texts of modern authors. The attention is paid to the traditions and innovations in description of man and woman. It is also mentioned that the new active, talented and strong heroine, who can protect herself, appears in the modern Ukrainian literature.

Key words: gender, stereotype, woman, man.

Поступила до редакції 17.03.2011 р.